

TÜRK DİLİ ARAŞTIRMALARI YILLIĞI

B E L L E T E N

1 9 8 0 — 1 9 8 1

TEMEL SÖZCÜKLER VE ALTAY DİLLERİ SORUNU

GERHARD DOERFER

Dilbilimde kültür sözcükleri ile temel sözcükler arasında ayırım yapılır. Kültür sözcükleri yalnız belli kültür çevrelerine özgü kavramları gösteren *otomobil*, *telefon* gibi terimler, *sultan* gibi sanlardır. İlkel insan topluluklarının ev ya da çadıra sahip olmadıklarını düşünecek olursak, *ev* sözcüğünün bile bir kültür sözcüğü olduğu görülür. Buna karşılık temel sözcükler belli kültürlere bağlı olmayıp bütün insanlarda ortak olan kavramları gösteren sözcüklerdir. *Görmek*, *gitmek*, *gelmek*, *almak*, *bir*, *iki*, *üç*, *göz*, *ayak*, *topuk* gibi sözcükleri temel sözcüklere örnek olarak gösterebiliriz.

Bunun yanısıra doğruluğu herkesçe kabul edilen iki ilke vardır :

1. Dil akrabalığını göstermek için temel sözcükler büyük önem taşır, çünkü kültür sözcükleri sık sık ve kolaylıkla ödünçlenebilir.

2. Vücut organlarının adları temel sözcüklerdendir. Bu yüzden de bunlar genellikle ödünçlenmez, diller arasındaki akrabalık ilişkisini göstermek için bu sözcüklerin kanıtlayıcı değeri vardır.

Vücut organlarının adları Altay dillerinin, yani Türkçe, Mongolca ve Tunguzcanın akrabalığı sorununda da her zaman büyük yer tutmuştur. Örneğin POSCH, Altay dillerinde birçok organ adının ortak olduğunu, bu yüzden de bu dillerin akraba olması gerektiğini ileri sürmüştür. Buna karşılık SİR GERARD CLAUSON, Altay dilleri arasında hemen hemen hiçbir temel sözcüğün ortak olmadığını öne sürmüş, örnek olarak da organ adlarının ortak olmamasını göstermiş ve bu dillerin akraba olmadığı görüşünü savunmuştur. Bu iki görüşün birbirine tam karşıt olduğu görülüyor, ancak tek bir noktada birleşiyorlar, o da Altay dillerinin akrabalığı sorununda organ adlarının önemine değer vermeleridir.

İşte bu nedenle organ adlarıyla daha yakından uğraşmak, önce bu sorunu genel dilbilim açısından kuramsal olarak, sonra da Altay dillerinin akrabalığı sorununa uygulanması açısından ele almak istiyoruz. POSCH'a da CLAUSON'a da bütünüyle katılmayacağımı önceden belirtmek isterim. Sayın meslektaşlarım DOĞAN AKSAN ve LOUIS LIGETI de CLAUSON'un yönteminin yeterli olmadığını göstermişlerdir.

Beni ilk olarak çoğu kez kabul edildiği gibi organ adları ödünçlemesinin gerçekten de pek az görülen bir olay olup olmadığı, başka bir deyişle organ

adlarının dil akrabalığı için gerçekten bu denli güvenilecek bir ölçüt olup olmadığı sorunu ilgilendirdi. Bu genel dilbilimsel sorun önceden çözülsünce, Altay dillerinin akrabalığı konusunda başarılı bir çözüm beklenebilir.

1968-1973 yılları arasında İran'da Türk dillerinden, özellikle Halaçça, Horasan Türkçesi ve Sonkori Türkçesinden gereçler derledim. Bu diller İran- canın güçlü etkisi altında bulunmaktadır, temelde Türkçe olmakla birlikte İrancadan o derecede etkilenmişlerdir ki, bunları karışık diller olarak adlandırabiliriz. Bu dillerden derlenen gereçleri organ adları üzerine araştırmamın geçici dayanağı olarak seçtim ve ilk olarak bu dillerden derlenen gereçler üzerine araştırma yaptım. Bunun sonucunda şu şaşırtıcı durumla karşılaştım:

Kimi kavramları gösteren sözcükler, araştırılan 30 lehçenin hepsinde her zaman Türkçe sözcüklerdi. Kimi başka kavramları gösteren sözcükler ise, yine aynı lehçelerde ya her zaman, ya da çoğu zaman İrancadan alınmıştı. Söz konusu dillerin birbirinden büsbütün ayrı Türk dilleri olduğunu da belirtmeliyim; Horasan Türkçesi bir Oğuz dilidir, Halaçça ise Oğuzcadan bütünüyle ayrı bir Türk dilidir.

Aşağıda her zaman Türkçe olan sözcüklere ve çoğu kez İranca terimlerle karşılanan kavramlara örnekler veriyorum:

Türkçe		İranca
göz	: Halaçça <i>kez</i> , <i>köz</i> , Horasan Türkçesi <i>gez</i> , <i>göz</i>	kirpik: <i>muja</i>
ağız	: Halaçça <i>a:γız</i> , Horasan Türkçesi <i>aγız</i>	damak: <i>kām</i>
ayak	: Halaçça <i>hadaq</i> , Horasan Türkçesi <i>ayağ</i>	topuk: <i>pāşna</i>

Bu noktada kendi kendime şöyle karşı çıktım: Bu yalnızca tekil, yalnızca İran Türkçesine özgü bir durum olabilir. Bu duruma bakarak genel dilbilimsel bir sonuç çıkarmak belki doğru değildir.

Bu yüzden bir sıra başka karışık dili inceledim. Bu diller şunlardır:

1. Kuzey Tacikçe: Bir İran dilidir, ancak Özbekçenin güçlü etkisindedir.
2. Tatça: Bu da bir İran dilidir, Azerbaycan Türkçesinin güçlü etkisindedir.
3. Buhara Arapçası: Özbekçe ve Tacikçenin güçlü etkisinde kalmıştır.
4. Çeremisçe: Bu dilde çok sayıda Çuvaşça, Kazan Tatarcası ve Rusça ödünçleme bulunmaktadır.
5. Sayan Samoyedçesi: Bu dilde çok sayıda Hakasça ve Rusça sözcük vardır.
6. Yakutça: Mongolcanın güçlü etkisinde kalmıştır. Evenkie ve Rusçanın etkisi daha azdır.
7. Solonca: Mongolcanın Dagur lehçesinin güçlü etkisinde kalmış olan bir Tunguz lehçesidir.

8. Dagurca : Soloncanın güçlü etkisinde kalmıştır. Dagurca ve Solonca birbirlerini karşılıklı olarak etkilemişlerdir.

9. Mancuca : Mongolcadan önemli ölçüde etkilenmiştir.

10. Çingenece : Bu dil Farsçadan ve birçok Avrupa dilinden etkilenmiştir.

11. Arnavutça : Roman dillerinin güçlü etkisinde kalmıştır, Türkçenin etkisi daha azdır.

12. Pakistan'da Brahui dili : Hintçe ve İrancanın önemli etkisinde kalmış bir Dravida dilidir.

13. Güney Amerika'da Guaranı dili : Büyük ölçüde İspanyolca ile karışmış bir dildir.

14. Afrika'da Nubi dili : Arapçanın güçlü etkisinde kalmıştır.

Bu inceleme sonucunda şunu belirledim: İran Türkçesinde Türkçe bir sözcükle karşılanan organ adları bu karışık dillerin hemen hemen hepsinde yerli bir sözcükle adlandırılmaktadır, ödünçleme değildir; buna karşılık İran Türkçesinde yabancı (yani İrance) karşılıklarla adlandırılan organlar için bu 14 karışık dilde de çoğu kez ödünçleme sözcükler kullanılmaktadır. Şu örnekleri gösterebiliriz :

	İran Türkçesi	Brahui dili
Göz :	<i>köz</i> vb., her zaman Türkçe	<i>xan</i> , bir Dravida sözcüğü
Kaş :	<i>qāş</i> vb., bunun yanında İrance <i>abrū</i>	<i>burwānk</i> , İrancadan
Kirpik :	<i>kirpik</i> , çoğu kez ise İrance <i>muja</i>	<i>miçâç</i> , İrancadan

Sayısal olarak şu tablo ortaya çıkmaktadır:

	İran Türkçesinde:	Genellikle karışık dillerde:
Göz :	Türkçe % 100, ödünçleme % 0	yerli dilden sözcük % 100
Kaş :	Türkçe % 80, ödünçleme % 20	yerli dilden sözcük % 54, ödünçleme % 46
Kirpik :	Türkçe % 70, ödünçleme % 30	yerli dilden sözcük % 37, ödünçleme % 63

Öteki veriler için de buna benzer sayısal sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Bu noktada kendime yine bir karşı çıkışta bulundum. (Bilim yolu kuşku-
dan geçer. Doğruluğundan hiç kuşku duyulmayan gerçeklerin çoğu kez yanlış
çıktığı görülür. Bu yüzden varılan her sonuç bir soruyla karşılanmalıdır.
Kendi vardığımız bir sonucu, ancak bütünüyle güven duyabildikten sonra
doğru olarak kabul edebiliriz.) Benim bu noktadaki karşı çıkışım şuydu:
Evet, bu niceliğe dayanan bir oranı gösteriyor, bunu elde ettik. Ancak yalnızca
niceliğe dayanan bir liste hiçbir şey göstermez, bununla hiçbir şey kanıtlan-
maz. Soru şu olmalıdır: İncelenen gereçlerden nitelik bakımından da sonuç-
lar çıkarılabilir mi?

Bu kez ana temel sözcükler adını verdiğim ve normal olarak ya hiç ödünç-
lenmeyen, ya da pek az ödünçlenen terimleri ve yan temel sözcükler adını

verdiğim, sık sık ödüncülenebilen terimleri inceledim. (Şunu da belirtmek isterim: Ana temel sözcüklerle yan temel sözcükler arasında kesin bir sınır yoktur, vücut organlarının adları sürekli bir bütünün parçalarıdır. Bu nedenle yalnız ana ve yan temel sözcükleri birbirinden ayırmakla kalmıyor, “ara temel sözcükler”i de bunlardan ayrı tutuyorum. Ara temel sözcükler, ana temel sözcüklere göre daha sık, fakat yan temel sözcüklere göre daha seyrek ödüncülenirler. Genel olarak bunlar ana ve yan temel sözcüklerin arasında yer alır. Örnek: “*El*” bir ana temel sözcüktür, “*parmak*” bir ara temel sözcüktür, “*başparmak*” ise bir yan temel sözcüktür.

Yine de tek tek ele alındıklarında ana temel sözcükle yan temel sözcük birbirinden açıkça ayrılabilir, özellikle birbirinin yanında bulunan organların adları incelendiğinde ve birbirlerine karşı durumları karşılaştırıldığında bu ayrılık daha belirgin olur. (Örneğin *göz* = ana temel sözcük, *kirpik* = yan temel sözcük, *ayak* = ana temel sözcük, *topuk* = yan temel sözcüktür.) Ana temel sözcüklerle yan temel sözcükleri nitelik bakımından birbirinden ayıran dört ölçüt bulunduğunu belirledim:

1. Ana temel sözcükler güçlü ve önemli bir fizyolojik işlevi olan organları gösterir, yan temel sözcükler ise çoğu kez yalnızca bir yüzey adıdır. Örneğin düşünce organını taşıyan ve kendi içinde birçok bölüme ayrılan “*baş*” bir ana temel sözcüktür, buna karşılık yalnız bir yüzeyi anlatan “*alın*” bir yan temel sözcüktür.

2. Ana temel sözcükler özellikle dikkat çeken ve etkileyici bir izlenim uyandıran organların adıdır, yan temel sözcükler ise dikkati çekmeyen organların adıdır. Örneğin *baş* bir ana temel sözcüktür, buna karşılık *beyin* bir yan temel sözcüktür. *Beyin* gerçekte önemli bir fizyolojik işlevi yerine getirmekle birlikte görünmediği için dikkati de çekmez. Başka bir örnek: *Yürek* bir ana temel sözcüktür, çünkü bu organ hızlı ve güç hareketler sırasında şiddetle çarparak kendini belli eder. Buna karşılık *böbrek* bir yan temel sözcüktür, çünkü böbrek dikkati çekmeyen ve sıradan bir kişiye kendi varlığını pek fark ettirmeyen bir organdır. (Dili yaratanların tıp uzmanları değil, en eski ilkel insanlar olduğu unutulmamalıdır.)

3. Ana temel sözcükler ne çok özel, ne de çok genel kavramları gösterir. Yan temel sözcükler ise ya çok özel, ya da çok genel kavramları karşılırlar.

Ana temel sözcükler:

ayak

el

diş

Yan temel sözcükler (çok özel kavramlar):

topuk, aşık kemiği

işaret parmağı

azı dişi

Buna karşılık *kas*, *gövde* vb. çok genel terimlerdir.

4. Ayrıca bütün mahrem organların adları yan temel sözcüklerdir. Yerli sözcüğü kullanmak ayıp sayıldığı için bunlar kibarlık kaygısıyla sık sık ödüncülenir. Belli bir ölçüde bütün kaba terimler de buraya girer. Örneğin

hayvan vücudu organlarının adları sık sık insanlar için kullanılır, çünkü bunlar kaba ve yaygın sözcüklerdir, ödünçlenmeleri kolaydır. Örneğin Türkçe *bacak*, Farsça *pāça* "hayvan ayağı", sözcüğünden; Fransızca *jambe*, Yunanca *kampe* "at bileği" sözcüğünden gelmektedir.

Şimdi de şu soru karşımıza çıkıyor: Ana temel sözcük, yan temel sözcük karşıtlığı yalnızca ödünçleme sözcükler alanında sınırlı bir karşıtlık mıdır? Yoksa dilbilimin ve ruhbilimin birçok alanında geçerli, temel kategorilerle karşı karşıya olduğumuzu kanıtlayacak başka koşutluklar da var mıdır dilde?

Bu sorun üzerine yargıya varabilmek için ilk önce üç yan sorunu inceledim:

a) Ana ve yan temel sözcüklerin (*ağzı açık kalmak, ele vermek, eli kulağında baş eğmek*, gibi) deyimlerde geçme sıklığı nedir?

b) Ana ve yan temel sözcüklerin sözlük satırlarındaki sıklığı, sözlüklerde tuttukları yer nedir?

Bu iki sorunun çözümü için şu dillerde araştırma yaptım: Halaçça, İngilizce, Arapça, Türkiye Türkçesi, Mongolca, Fince, Malayca, Afrika'da konuşulan Ewhe dili. Sonuçta şu sayılar ortaya çıktı:

	Ana temel sözcükler:	Yan temel sözcükler:
Deyimlerde	1075	74
Sözlük satırlarında	2352	244

Demek ki, ana temel sözcükler yan temel sözcüklerden çok daha sık geçmektedir. Burada Türkiye Türkçesi için somut bir örnek verelim. STEUERWALD'ın Türkçe-Almanca sözlüğünde ana temel sözcüklerden olan *ayak*, deyimlerde 121 kez geçmekte ve sözlük içinde 219 satırlık yer tutmaktadır, buna karşılık yan temel sözcüklerden olan *topuk*, yalnız 6 deyimde geçmekte ve 20 satırlık yer tutmaktadır.

c) Ayrıca şunu da belirledim: Ana temel sözcükler sıklık sözlüklerinde yan temel sözcüklere göre çok daha sık görülmektedir. Bilindiği üzere sıklık sözlükleri belirli sayıda metin esas alınarak bu metinlerde hangi sözcüğün kaç kez geçtiğini sayılarla gösteren çizelgelerdir. Burada E. L. THORNDIKE, IRVING LORGE'un *The Teachers Word Book of 30.000 Words* (New York, 1959) adlı sıklık sözlüğünden örnekler verelim: Ana temel sözcüklerden *göz* için 908 veri, yan temel sözcüklerden *kaş* için 5, *kirpik* için 2 veri; ana temel sözcüklerden *ayak* için binden çok veri, yan temel sözcüklerden *topuk* için 122, *aşık kemiği* için 43 veri.

Bu sayısal durum kolayca açıklanabilir: Ana temel sözcükler daha çok dikkat çeken, işlevleri daha önemli olan organları gösterdikleri için metinlerde bunlar daha sık geçmektedir; bu organlar insan için daha büyük önem taşır. İnsan gözleri olmadan göremez ve gözler insan yüzünün dikkati çeken bir bölümdür. Kaşlar ise çok daha az önemlidir, kirpiklerin önemi ise daha da azdır, insan kaşları ve kirpikleri olmadan da görebilir ve yaşayabilir.

Aşağıda üzerinde duracağım iki koşutluk da ilgi çekicidir. 18 ve 19. yüzyıllarda alan araştırması yapan dil bilginleri birçok küçük sözcük listeleri hazırlamışlar ve Samoyedlere, Kalmuklara, daha başka halklara giderek 50-100 sözcüğü içine alan bu listeleri sormuşlardır. Bu listelerdeki sözcüklerden 10-20 kadarı organ adları olmuştur. Bu listelerden 14 tanesini organ adları bakımından inceledim. Karışık dilleri esas alarak çıkardığım listede 11 ana, 5 ara ve 37 yan temel sözcük bulunmaktaydı. Bu durumda ana temel sözcüklere = 100 değeri verildiğinde şu oran ortaya çıktı :

Ana temel sözcükler:	% 100
Ara temel sözcükler:	% 45
Yan temel sözcükler:	% 8

Birkaç örnek : Ana temel sözcük *göz* için 11 veri, buna karşılık yan temel sözcüklerden *kaş* için 3, *kirpik* için 2 veri; ana temel sözcük *yürek* için 7 veri, buna karşılık yan temel sözcük *böbrek* için 2 veri, ana temel sözcük *ayak* için 9 veri, buna karşılık yan temel sözcük *topuk* için hiçbir veri yoktur.

Bu araştırmayı bütünlemek üzere ruhbilimsel bir test yapmayı gerekli gördüm. Bu testi 6 öğrenci üzerinde uyguladım - bu sayı az bulunabilir -. Öğrencilerden o anda akıllarına gelen 5 organ adını, akıllarına geliş sırasına göre yazmalarını istedim. Bu test sonucunda toplam olarak 20 ana, 4 ara ve 6 yan temel sözcük yazılmış olduğu görüldü. Bu sonuç bile ana temel sözcüklerin daha yerleşik, daha oturmuş olduğunu, dikkatin onlar üzerinde daha çok yoğunlaştığını ve onları kullanma eğiliminin daha güçlü olduğunu göstermektedir.

Ana temel sözcüklerin daha yerleşik olduğu kendini başka bir noktada da açıkça göstermektedir. Ana temel sözcükler çok seyrek olarak anlam değişikliğine uğrar. Bir yan temel sözcüğün pek seyrek de olsa ana temel sözcük olduğu görülebilir (örneğin Güney Sibiryaya Türkçesinde gerçekte "göz-bebeği" anlamında olan *qaraq* sözcüğü "göz" anlamını kazanmıştır), buna karşılık incelediğim çok sayıda dilde karşıt bir örnekle, yani "göz"ün "göz-bebeği" anlamına geçtiği bir durumla karşılaşmadım. Genelleştirirsek: Ana temel sözcüğün yan temel sözcüğe kaydığı bir örnek bulamadım. Organ adlarının yer değiştirdiği de bilinir; Latince *coxa* "kalça" bugün Fransızcada *cuisse* "uyluk" olmuştur. Bu tür birkaç örnek daha verelim: Eski Türkçe *alın* "başın yukarısındaki düz kısım" bugün Tıvacada "yüz" anlamına gelmektedir, buna karşılık Yakutçada *sü:s* (Eski Türkçe *yüz*) "alın" anlamına gelmektedir. Eski Türkçe *tirsgäk*, Kazakçada *tirsäk* biçimindedir ve "baldir kemiği" anlamına gelir. Eski Türkçe *biläk* sözcüğü Türkmencede "bilek" anlamının yanısıra "dirsek" anlamını da taşır, bu sözcük Karaçaycada ise "omuz" anlamını kazanmıştır. Fakat hiçbir zaman *göz*'ün "kulak" anlamını kazanması ya da buna benzer bir anlam değişmesi olmamıştır, yalnızca yan temel sözcükler yer değiştirmiş, ana temel sözcükler hiçbir zaman yer değiştirmemiştir.

Yan temel sözcüklerin daha az yerleşik olduğunu, ana temel sözcüklere göre daha zayıf olduğunu alan araştırması sırasında kazanılan bilgiler de kanıtlamaktadır. Örneğin, İran'daki alan araştırmaları sırasında "göz" sözcüğünü sorduğumuzda her zaman doğru yanıt aldık (Halaçça *kez*, Horasan Türkçesi *göz* vb.), *kirpik* sözcüğünü sorduğumuzda ise sık sık *qa:ş* yanıtını aldık, yani "kaş"la karıştırıldı. (Aynı durum Alman ve Roman lehçelerinde de görülmüştür, bu dillerde bu iki kavramın adları gerçekten de sık sık birbirlerinin yerine geçmiştir.) İran'daki alan araştırması sırasında yapılan ses kayıtları üzerinde şu deneyi de yaptım. Kronometre ile Farsça soru ile Türkçe yanıt arasındaki süreyi ölçtüm. Yani örneğin *çaşm - göz; abrü - qa:ş; muja - kirpik* vb. Bu ölçümler sonunda şu durum ortaya çıktı :

<i>göz</i> için gerekli ara süre	0,8 saniye
<i>kaş</i> için gerekli ara süre	1,3 saniye
<i>kirpik</i> için gerekli ara süre	1,9 saniye

Demek ki bir ana temel sözcük sorulduğunda, kendiliğinden ve çabucak yanıt verilebilmektedir, ana temel sözcük yerleşiktir ve iyice bilinmektedir, buna karşılık yan temel sözcüğün yanıtlanması daha uzun bir süreyi gerektirmektedir, yan temel sözcükler kaynak kişilerin belleğinde daha zayıf yer etmiş, daha sallantıda sözcüklerdir. Hatta *kirpik* sözcüğünün *kaş*'tan daha da zayıf olduğu söylenebilir. (Bu durumla *kirpik* sözcüğünün daha sık ödünçlenmesini, sıklık çizelgelerinde daha az görünmesini de karşılaştırınız.)

Son olarak şunu da belirledim: Ana temel sözcüklerde türetme ekleri, mecazlı anlatımlar ve özellikle birleşik sözcükler yan temel sözcüklere göre çok daha az görülmektedir. Ana temel sözcükler çoğu kez yalnız köklerdir. Şu nokta önemlidir: Yan temel sözcükler çoğu kez ana temel sözcüğe yapılan bir eklemeye kurulmuş birleşik biçimlerdir. Örneğin bir yan temel sözcük olan *kulak kepeşi* ana temel sözcük *kulak*'la kurulmuştur; buna karşılık hiçbir ana temel sözcük bir yan temel sözcük yardımıyla kurulmuş değildir. Başka türlü söyleyecek olursak: Ana temel sözcük temel kategoriyi oluşturur, yan temel sözcük ana temel sözcüğün kategorisine girer, fakat bunun tersi olmaz.

Öte yandan, aynı ana dilden gelen dillerde ana temel sözcüklerin daha iyi korunmuş oldukları, yan temel sözcüklere göre yerlerini yeni sözcüklere bırakma durumunun çok daha az olduğu görülür. BUCK, pek çok kavramın İndocermen dillerindeki karşılıklarını kökleriyle birlikte biraraya toplamıştır. (CARL DARLING BUCK, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago 1949). Ben de bu kategorilerden her birinin "yarı değeri"ni, yani BUCK'un gösterdiği dillerde köklerin yarıdan çoğunun, ya da tam yarısının İndocermence bir köke dayandığı durumların yüzde oranlarını inceledim. Bir örnek: BUCK "Göz" kavramının 36 İndocermen dilindeki karşılıklarını vermiştir. Bunlardan 26'sı İndocermence *ok kökünden gelmektedir, burada 0,5 yarı değeri epeyce aşılmıştır, çünkü

26/36 yaklaşık 0,72 eder. Buna karşılık "omuz" için yarı değer 8/47 yani 0,17'dir. Bu da *omuz*'un tipik bir yan temel sözcük olduğunu göstermektedir. Bütünüyle ele alındığında şu sonuç ortaya çıkıyor :

Ana temel sözcüklerin ulaştığı yarı değer:	% 63,6
Ara temel sözcüklerin ulaştığı yarı değer:	% 40
Yan temel sözcüklerin ulaştığı yarı değer:	% 8,3

Bu genel dilbilimsel araştırmanın sonuçlarını bir dizelgede toplayalım :

Gösterilen kavramın niteliği açısından:

Ana temel sözcükler dikkat çeken vb. nitelikte organları gösterir.	Yan temel sözcükler dikkat çekmeyen vb nitelikte organları gösterir.
--	--

Metinlerde ve sıklık sözlüklerinde geçmeleri açısından :

Ana temel sözcükler siktir, örneğin "göz" için 908 veri.	Yan temel sözcükler seyrek, örneğin "kirpik" için 2 veri.
--	---

Alan araştırmasında kullanılan küçük listelerde yer almaları açısından :

Ana temel sözcükler siktir, örneğin "göz" için 11 veri.	Yan temel sözcükler seyrek, örneğin "kirpik" için 2 veri.
---	---

Ruhbilimsel test sırasında akla gelişleri açısından :

Ana temel sözcükler siktir, (bu testte "göz" akla gelen sözcüklerden biri olmuştur).	Yan temel sözcükler seyrek, (bu testte "kirpik" akla gelen sözcüklerden biri olmamıştır).
--	---

Organ adı olarak yer değiştirmeleri açısından :

Ana temel sözcüklerin yer değiştirdiği çok seyrek görülür, olsa olsa bir yan temel sözcük ana temel sözcük olabilir.	Yan temel sözcüklerin yer değiştirmesi çok sık görülür, çoğu kez yan temel sözcük yine yan temel sözcük olur, daha seyrek olarak yan temel sözcük, ara ya da ana temel sözcük olur.
--	---

Alan araştırması sırasında yanlış yanıt verilmesi açısından :

Ana temel sözcük için hiçbir zaman yanlış karşılık verilmez.	Yan temel sözcük için yanlış karşılık verildiği sık sık görülür.
--	--

Alan araştırması sırasında soruyla yanıt arasındaki süre açısından :

Ana temel sözcük hemen söylenir, örneğin "göz" için 0,8 saniye.	Yan temel sözcük daha geç söylenir, örneğin "kirpik" için 1,9 saniye.
---	---

Sözcük tipi açısından :

Ana temel sözcükler genellikle yalın köklerdir.	Yan temel sözcükler çoğu kez türetmeler, birleşik sözcükler, ya da mecazlı anlatımlardır.
---	---

Artzamanlı gelişimde kalıcılık açısından :

Ana temel sözcükler geniş ölçüde korunur (% 63'e varan yarı değer aşılması).

Yan temel sözcükler seyrek olarak korunur (% 8,3'te kalan yarı değer aşılması).

İran Türkçesinde ödünçleme olup olmadığı açısından :

Ana temel sözcükler hiç ödünçlenmemiştir, örneğin "göz" % 100 Türkçedir.

Yan temel sözcükler sık sık ödünçlemedir, örneğin "kirpik" % 30 İrancadır.

Genellikle karışık dillerde ödünçleme olmaları açısından :

Ana temel sözcükler hemen hemen hiçbir zaman ödünçleme değildir, örneğin "göz" % 100 oranında yerli dildir.

Yan temel sözcükler sık sık ödünçlemedir, örneğin "kirpik" % 63 oranında ödünçlemedir.

Bu sonuçlara göre ana temel sözcüklerle yan temel sözcüklerin kesinlikle birbirlerinden farklı oldukları görülmektedir. Kuşkusuz, (dilbilimde hemen her zaman olduğu gibi) geçiş durumları da vardır. Fakat birbirlerine komşu olan organların adlarını karşı karşıya koyduğumuzda kategoriler arasındaki benzerlik çok açık olarak ortaya çıkar, örneğin :

Ana temel sözcük	göz'e	karşı	yan temel sözcük	<i>kirpik</i>
"	"	"	<i>ayak'a</i>	"
"	"	"	<i>el'e</i>	"

Buradan şu mantıksal sonuca varmaktayız: Dillerin birbirleriyle akraba olup olmadıklarına karar verebilmek için yalnız ana temel sözcüklerden (ve belli bir ölçüde ara temel sözcüklerden) yararlanabiliriz, çünkü yan temel sözcükler karışık dillerde de çoğu kez ödünçlemedir. Buna göre iki ayrı dilde "kirpik", "topuk", "başparmak" kavramlarını gösteren sözcüklerin ortak olması hiçbir şey demek değildir. Bu gibi terimler yan temel sözcüklerden olmaları dolayısıyla kolaylıkla ve sık sık ödünçlenebildikleri için birbirleriyle akraba olmayan dillerde de ortak olabilirler. Yalnızca ana temel sözcükler (ve daha sınırlı bir ölçüde ara temel sözcükler) önem taşır.

Buradan genel dilbilim için daha birçok mantıksal sonuç elde edilir. Burada bunların hepsinin üzerinde durmak mümkün değildir. Genel dilbilimsel araştırmamızın bu mantıksal sonucunu Altay dillerinin akrabalığı sorunuyla sınırlandıralım.

Burada da önce şu soru karşımıza çıkıyor: Genellikle akraba ne demektir? "Akraba" terimini önceden tanımlamaksızın böyle bir terimi kullanmamız uygun olur mu? Peki, bu terimi nasıl tanımlayabiliriz? PASCAL şöyle demiştir: "Rien n'est si libre que la definition" ("Hiçbir şey bir tanım yapmaktan daha bağımsız değildir"). Ancak bir tanım yaptıktan sonra ona uymak gerektiğini de eklemiştir.

Bu ilkeyi kabul edersek, dil akrabalığı kavramına yalnızca pragmatik bir tanım getirebiliriz. Böyle bir tanımın mümkün olan tek tanım olduğunu, ve ilk bakışta görüldüğünden daha uygun, daha esash bir tanım olduğunu göreceksiniz. "Dil akrabalığı"nı şöyle tanımlamaktayım : a) Uzun bir süre, örneğin yüzyıllık bir süre içerisinde, ciddi karşı çıkışlar olmaksızın bütün uzmanlarca, ya da hemen hemen bütün uzmanlarca akraba oldukları kabul edilen dilleri akraba saymaktayım. b) Tartışmalı durumlarda ise a) maddesindeki dillerin uyduğu koşullara uymakta olan dilleri de akraba saymaktayım.

Bu tanım, aşağıdaki yöntemi uygulamamızı mümkün kılmaktadır:

a) Önce, akraba oldukları kabul edilen ve yukarıdaki koşullardan a'ya uygun düşen dil ailelerini sıralayacağız.

b) Bu dil ailelerinde hangi koşulların yerine getirilmiş olduğunu inceleyeceğiz.

c) Altay dillerinin de bu koşullara uyup uymadığına bakacağız. Eğer Altay dilleri de aynı koşulları yerine getirebilmekteyse, akrabadırlar; eğer yerine getiremiyorlarsa, akrabalıkları kanıtlanamaz; yani bu sorun bizim için ortadan kalkmış olur.

Akrabalık için dil ailelerinde uyulması gerekli koşulların hepsini burada ortaya koymak benim için mümkün değildir. Bu yüzden araştırmamı aşağıda yalnızca vücut organlarının adları ile, yani ana temel sözcük varlığının temsil edici bir bölümüyle sınırlandırmak istiyorum.

Yöntemimizin a) maddesi için akraba dillere örnek olarak şunları seçtim: Karthwelce (Güney Kafkasya dilleri ailesi), Sami dilleri, Dravida dilleri, Ural dilleri, İndocermen dilleri, Bantu dilleri, Austronez dilleri. Şunu bir kez daha açıklamakta yarar var: Bu dillerin kendi aralarında akraba olduklarını ben ileri sürmüyorum; ben yalnızca, bu ailelerinden her birinin akraba diller toplulukları olarak kabul edilmiş bulunduğunu saptamaktayım.

Yönetimimizin b) maddesine göre, bu dil ailelerinde hangi koşulların yerine getirilmiş olduğunu belirtmek üzere önce 11 ana ve 5 ara temel sözcüğü kapsayan bir listeyi esas alalım, ve bunları sıralayalım: Ana temel sözcük olarak seçtiklerimiz: *baş, göz, kulak, burun, ağız, dil, diş, saç, yürek, el, ayak*; ara temel sözcük olarak seçtiklerimiz: *dudak, parmak, diz, sakal, boyun*. Altay dillerinin sayısı yalnızca 3 olduğuna göre bir karşılaştırma yapabilmek için yukarıda sayılan Karthwelce, Samice vb. dil gruplarının her birinden birbirlerine en uzak düşen üçer dil seçelim.

Akraba bir dil ailesinde durumun nasıl olduğunu göstermek üzere İndocermenceden birkaç örnek verelim. Bu arada İndocermen dilleri arasındaki akrabalığın öteki dil ailelerine göre, örneğin Sami dilleri arasındaki akrabalığa göre çok daha gevşek olduğunu da belirtelim:

	Germence	Latince	Slavea	İndocermence biçim
baş	<i>Haupt</i>	<i>caput</i>	—	* <i>kap</i> "kap"

	<i>kahl</i>	—	<i>*golva</i>	<i>*gal</i>	“dazlak”
göz	<i>Auge</i>	<i>oculus</i>	<i>*oko</i>	<i>*ok^u</i>	“göz”
burun	<i>Nase</i>	<i>nasum</i>	<i>*nos</i>	<i>*nas</i>	“burun”

Görüldüğü gibi birçok sözcük doğrudan doğruya aynı anlamda İndocermence bir köke dayanmaktadır. Buna sözcük eşitliği adını vermekteyim. (örnek: *göz* sözcüğünün durumu). Öteki sözcükler anlam kaymasına uğramıştır, ancak kökleri başka bir anlamla öbür İndocermen dillerinde yaşamaktadır. Bu duruma da kök eşitliği adını vermekteyim, (örnek: Slavca **golva* “baş”, Almandaki *kahl* “kel, dazlak” sözcüğünün karşılığıdır; bu iki sözcük doğrudan doğruya birbirinin aynı olmamakla birlikte aynı İndocermence köke, **gal* “dazlak” köküne dayanmaktadır).

Bu bile akrabalık ilişkisini göstermek için bütünüyle yeterlidir, her zaman sözcük eşitliğinin bulunması gerekli değildir.

İncelediğim 16 sözcük için İndocermencede şu durum ortaya çıkmıştır :

11 ana temel sözcükte 7 sözcük eşitliği (bu 7 sözcükten 5'i inceleme konusu dillerin üçünde de ortaktır), 4 kök eşitliği (hepsi üç dilde de ortak), 5 ara temel sözcükte 1 sözcük eşitliği (üç dilde de ortak), 3 kök eşitliği (üç dilde de ortak). Toplam olarak tümünden eşitliklerin oranı (yani ana temel sözcüklerde olsun, ara temel sözcüklerde olsun üç dilde de ortak olan sözcük ve kök eşitliklerinin oranı) % 81,25'tir.

Öteki dil gruplarında da bu tür tümünden eşitlikler şu yüzdeleri göstermektedir :

Karthwel dillerinde	% 50
Sami dillerde	% 100
Dravida dillerinde	% 56,25
Ural dillerinde	% 50

Ara temel sözcüklerin (yan temel sözcüklere göre daha seyrek de olsa) ara sıra ödünçlendiğini göz önünde tutarak yüzdeleri yalnızca ana temel sözcüklere göre verelim:

İndocermen dillerde	% 81,8
Karthwel dillerinde	% 63,7
Sami dillerde	% 100
Dravida dillerinde	% 63,7
Ural dillerinde	% 63,7

Şimdi de karşılaştırma için Altay dillerindeki oranı verelim. Bu % 0'dır.

Altay dillerinde yalnız iki dil arasındaki eşitlikler bile oldukça azdır. Altay dillerinde normal durum her üç dilde birbirinden büsbütün başka terimler bulunması, kök eşitliğinin bile bulunmamasıdır. Burada bir örnek verelim. “Göz” kavramını Türkçede *köz* sözcüğü gösterir, bunun kökü **kō* ya da **kōr*'dür. Mongolcada da Tunguzcada da ses ve anlam bakımından Türkçe **kō* ya da **kōr* köküne uyan bir kök bulunmamaktadır. Mongolcada “göz”

kavramını *nidün* sözcüğü gösterir. Büyük bir olasılıkla bunu *ni-dün* olarak ayırabiliriz. Böyle bir kök ise Türkçede de Tunguzcada da yoktur. Tunguzcada “göz”, *ya:sa* demektir, bu sözcüğü de *ya:-sa* olarak bölebiliriz. Buradaki *ya:* kökünü Mongolcada ve Türkçede bulamıyoruz. Her üç durum için hiçbir karşılaştırma olanağı yoktur. Demek ki, akraba oldukları ortaya konulabilen dil ailelerine büsbütün karşıt bir durum söz konusudur, onlarda sözcük eşitliği olmasa bile, hiç değilse kök eşitliği vardır.

Ayrıntılı bir çözümlemeyle Altay dillerinin akrabalığına inananlarca ileri sürülmüş olan eşitliklerin de çoğu kez yanlış olduğu ortaya çıkar. Ana temel sözcükler arasında her üç dilde de ortak olduğu önceki Altay dilleri araştırmacılarınca kabul edilen tek eşitlik, Tunguzca *amna* “ağız” = Mongolca *aman* “ağız” = Türkçe *am* sözcüğüdür. Türkçe *am* “cunnus” sözcüğü ile Mongolca *aman* kuşkusuz ilişkilidir. Ancak burada Türkçe sözcüğün kaba ve müstehcen olduğunu ve böyle sözcüklerin daha önce de değinmiş olduğum gibi ödünçleme olabileceği üzerinde durmak gerekir, bu tür sözcükler ise, yalnızca yan temel sözcüklerdir. Tunguzca için kabul edilen *amŋa* köküne gelince, gerçekte bu kök -Ana Tunguzcada daha önce BENZİNG’in belirlemiş olduğu üzere **aŋ-ma* olmalıdır. Bu sözcük Ana Tunguzca *aŋa* “hayvan ağızı, yarık” sözcüğünden Tunguzca tipik bir ek olan *-ma* eki ile türemiştir. Bu ek örneğin *dara ~ dara-ma* “sağrı”, **gıra-ma-sa/ksa* “kemik”, Evenkice *tuŋu-me* “kıkırdak”, Tunguzca **ıtkı-ma* “boyun omuru” gibi sözcüklerde de görülmektedir.

Şimdi incelenen diller üzerine bir istatistik vereceğim. burada ana temel sözcüklerle ara temel sözcükler bir arada verilmiştir :

	Her üç dilde de bulunan terimler	Yalnız iki dilde bulunan terimler	Dillerin her birinde ayrı olan terimler
Sami diller	16	—	—
Karhwel dilleri	8	5	3
Dravida dilleri	10	4	2
Ural dilleri	8	5	3
İndocermen dilleri	13	3	—
Altay dilleri	—	7	9

“Akraba” dillerle Altay dilleri arasındaki büyük benzemezliği görebiliyoruz. Kuşkusuz, Türkçe ile Mongolca arasında ya da Mongolca ile Tunguzca arasında ortaklaşa oldukları söz götürmez yan temel sözcükler vardır. Örneğin Türkçe *bögräk* “böbrek” = Mongolca *bögere*, Türkçe *ökçä* “ökçe” = Mongolca *ösöge*, Türkçe *ägin* “omuz” = Mongolca *egem*, Mongolca *deligün* “dalak” = Mancuca *delixun*, Evenkice *delkin* vb. Ne var ki bunların pek çoğu yan temel sözcüklerdir, bunlar da dillerin akrabalıkları konusunda hiçbir şey kanıtlamaz. Buna ek olarak her üç dilde tümünden eşitliklerin bulunmayışı gelmektedir. Bir tek önemli organ adı bile (ne ana temel sözcük, ne de hiç değilse ara temel

sözcük) Altay dil ailelerinin üçünde birden ortak değildir. Yukarıda gösterdiğimiz gibi, yalnız yan temel sözcükler arasında kuşku duyulmadan kabul edilebilecek eşitlikler vardır. Ana ve ara temel sözcüklerde ise durum bütünüyle değişiktir. Bir dildeki ana temel sözcük öbür dilde ancak yan temel sözcük olarak görülebilmektedir; bu ise, özellikle ödünçlemelerde ve daha çok karışık dillerde görülen, bilinen bir olgudur. Bu durumu *am* sözcüğü ile ile Moğolca *aman* karşılaştırmasında göstermiştik. Ayrıca Türkçe ana temel sözcük olan *qulaq* ile Mongolca yan temel sözcük olan *qulki* “kulak kiri”, Türkçe ana temel sözcük olan *qıl* ile Mongolca hayvan düzeyinde, dolayısıyla yan temel sözcük olan *qilyasun* “at kılı” sözcükleri de karşılaştırılabilir. Yalnız “sakal” için kullanılan sözcük bir istisnadır. Bu Türkçede de Mongolcada da *saqal* biçimindedir, anlamı da iki dilde aynıdır. Fakat bu, ana temel sözcük değil, bir ara temel sözcüktür, ara temel sözcükler ara sıra ödünçleme olabilmektedir, krş.: Mordvince *sakal*, *sakalo*, Sayan Samoyedçesi *sagal*, Solonca *sayala*. Türkçe bir ana temel sözcüğe Mongolca bir ana temel sözcüğün karşılık olduğu tek bir eşitlik bile bulamıyoruz, nerede kaldı ki, Tunguzcada da kuşku duyulmadan kabul edilebilecek bir eşitlik buna katılabilir. “Akraba” dillerde bir sözcüğün üç ayrı dilde ana temel sözcük olarak görünmesi sık rastlanır bir olaydır. Altay dillerinde ise bu durumun görüldüğü tek örnek bile yoktur. Aynı durum Altay dillerinin üçünde de ortak olan bütün sözcükler için söz konusudur. Dahası, denebilir ki bu durum, Türkçeyle Mongolca arasında ortak olan hemen hemen bütün sözcükler için söz konusudur. Bu ortak sözcükler hemen her zaman ya kültür sözcüğüdür (Türkçe *ayuz* = Mongolca *ayurağ* “hayvanın doğurduktan sonraki ilk sütü”, göçebe hayvancılığı kültürüyle ilgili bir sözcük), ya da Türkçe *qara* = Mongolca *qara* “kara” gibi yan temel sözcüklerdir. (Renk adlarının sık sık ödünçlendiği bilinir: krş. Fransızca *blanc* < Almanca *blank*’tan, daha doğrusu bu sözcüğün daha eski Cermence biçiminden, aşağıdakiler de öyledir; Fransızca *brun* < Almanca *braun*’dan, Fransızca *bleu* < Almanca *blau*’dan vb., krş. TMEN III, s. 428). Ya da Türkçe *bir* “bin” = Mongolca, Tunguzca *mirğan*, Türkçe *tümen* “on bin” = Mongolca *tümen*, Tunguzca *tumen*, bunlar tipik yan temel sözcüklerdir, hatta kültür sözcükleridir, bunlara karşı bütün küçük sayıların adları Altay dillerinde birbirinden farklıdır.

Başka türlü söylenirse, Altay dilleri “akraba” diller tablosuna uymaktadır; tersine bunlar karışık dillere benzer bir durum göstermektedir. RÄSÄNEN’in bir defasında “Altay dillerinin akrabalığını kanıtlamak için toplama işlemi yeterlidir” dediği söylenir. İşte ben, bunu büsbütün yanlış bulmaktayım. Akrabalığın kanıtlanması için toplama işlemi, yani örneklerin bir araya yığılması hiçbir önem taşımaz. Örneğin, Farsçanın söz varlığının % 80’ini Arapça sözcükler oluşturur. Bu yüzden Farsça bir Sami dili sayılabilir mi? Toplama işleminin sonucu ancak ve ancak bu ilişkinin bir rastlantı sonucu olmayıp bir nedene dayandığını ortaya koyar. Buna karşılık akrabalık ancak

kılı kırk yaran ve hem nitelik, hem de nicelik yönünden sağlıklı bir çözümlemeyle kanıtlanabilir. Bu çözümleme şöyle yapılmalıdır:

a) Ana temel sözcüklerle yan temel sözcükler birbirine karıştırılmamalıdır. Yapılacak araştırmada yalnız ana temel sözcükler (ve dikkatli olmak koşuluyla ara temel sözcükler) göz önüne alınmalıdır.

b) Bundan sonra, ana temel sözcüklerden temsil edici sayıda sözcüğün aynı olup olmadığına bakılmalıdır. Eğer bu sağlanabilmiş değilse, akrabalık kanıtını ortaya koymak olanağı yoktur ve sorun bir yana bırakılır. Eğer ana temel sözcükler ve ara temel sözcüklerden yeterli sayıda ortak sözcük bulunmuşsa, akrabalığın kanıtlanması şu koşulların da yerine getirilmesiyle daha güçlenecektir : (1) İncelenen dillerde yüksek sayıda yığılm (Akkumulation) bulunması, yani inceleme konusu dillerin hepsinde karşılaştırılabilir örnekler bulunması gereklidir (örneğin üç dilde inceleme yapılıyorsa her üç dilde yaklaşık % 40 oranında ortak sözcük bulunması gerekir). (2) Eğer üç dilde inceleme yapılıyorsa (bunlara A, B, C diyelim), bunlar ikişer ikişer ayrıldığında her ikili grup arasında ortak olan sözcüklerin bulunup bulunmadığına bakılmalıdır; yani hem A ile B arasında, hem A ile C arasında, hem de B ile C arasında ortak sözcüklerin bulunup bulunmadığına bakılmalıdır. Bu ilke daha 1820 yılında RÉMUSAT tarafından geliştirilmiş, bugüne kadar da geçerliğini korumuştur. Altay dillerinin akrabalığı varsayımına inananların hiçbir zaman bu ilkeye uymaya çalışmamış olmaları karakteristiktir. Altay dillerinin akrabalığı varsayımının yukarıda sayılan yöntemsel önkoşullardan hiçbirine uymadığı kolayca gösterilebilir.

Altay dillerinin akrabalığı varsayımının bilimimizin tarihinde önemli, yararlı ve verimli bir rol oynamış olduğu kanısındayım. Tıpkı, Batlamyus varsayımının gökbilimde oynadığı rol gibi. Ancak, nasıl Batlamyus varsayımı modern bilime göre gerilerde kalmışsa, Altay dillerinin akrabalığı varsayımı da çürütülmüş, yok edilmiştir. Artık bu varsayımı kabul etmek, orda direnmek, gerçek ilişkilerin ortaya çıkarılmasını engelleyici bir tutum olduğu için zararlı sayılmalıdır. Burada bir örnek vermek istiyorum: Altay dillerinin akrabalığına inananlar Türkçe *yudruq* = Mongolca *nudurğa* = Mancuca *nucan*, Evenkice *nurga* "yumruk" sözcüklerinin akraba olduğunu savunarak bunları birbirleriyle karşılaştırırlar. Bu doğru olsaydı, Altay dillerinin akrabalığı için inandırıcı bir kanıt oluşturabilirdi; çünkü : a) Bu veri Altay dillerinin üçünde de bulunmaktadır (benim görüşüme göre her üç dilde de bulunan bu tür sözcüklerin sayısı ancak 25 kadardır). b) Bu bir vücut organının adı, yani bir temel sözcüktür, Altay dillerinin akrabalığına inananlara göre böyle temel sözcükler ödünçleme olamaz. Bunlardan b'nin doğru olmadığını görmüş bulunuyoruz, çünkü "yumruk" bir yan temel sözcüktür, bu kavram birçok dilde ödünçleme sözcüklerle gösterilir. Buhara Arapçasında "yumruk" kavramı İranca'dan alınan *muşt* sözcüğüyle, Sayan Samoyedçesinde Hakasçadan alınan *çuzuru* sözcüğüyle, Dagurcada Soloncadan ödünçlenen *jovox* sözcüğüyle,

Arnavutçada ise Sırpçadan ödünçlenen *grusht* sözcüğüyle anlatılır. Ayrıca, Türkçe *yudruq* sözcüğündeki *-q*, Mongolca *nudurğa* biçiminde *-ğ-* ile karşılanmıştır. Bu ise Mongolcada tipik bir ses gelişimidir: Türkçe *-q-/-k-* Mongolcada bir ünsüzden sonra ikinci hecenin önsesinde, bir koşula bağlı olmaksızın da üçüncü hecenin önsesinde *-ğ-/-g-* olur, örneğin Türkçe *ürk-/-hürk-* = Mongolca *hürgü-*, Türkçe *balıq* “kent” = Mongolca *balaga-sun* vb. Fakat bu ses kuralı, yani **-q-/-k-*’nin belli durumlarda *-ğ-/-g-*’ye dönüşmesi yalnız Mongolca için geçerlidir. Tunguzcada böyle bir ses kuralı yoktur. Bu da Evenkice *nurga*’nın Mongolcadan alınmış olması gerektiğini gösterir. Mancuca *nucan* da *nurga*’dan gelmektedir, yani yukarıda gösterildiği gibi Mongolca için tipik *-ğ-* sesi bulunduran sözcükten gelmektedir. Ana Tunguzca *-rg-* Evenkicede *-rg-* olarak kalmış, Mancucada ise *-c-* olmuştur. Krş. örneğin Ana Tunguzca **hörge* “ağır”, Mancuca *ucen* vb. Durumu şöyle tasarlayabiliriz : Mongolca *nudurğa* Tunguzcaya ilk önce *nudurğa* olarak girer, bu > *nudurğa* ve > *nurğa* olur, bundan da > *nucan* biçimi ortaya çıkar. Bu arada ikinci hecenin büsbütün yitmesinin tipik bir Güney Tunguzca, yani Mancuca gelişimi olduğuna dikkat edilmelidir. (Evenkicede ise ancak bir ünlü yitimi olmuştur.) Şöyle bir ödünçleme yolu olduğunu kabul etmeliyiz : Mongolca → Mancuca → Evenkice. Evenkicede ancak Mancuca aracılığıyla açıklanabilecek sözcüklerin sayısı oldukça kabarıktır. Örneğin *-g-*’nin yitimi Mancuca (ve merkezî Tunguzca) için tipiktir, karşılaştırmamız örneğin Mongolca *eregü* “ceza” → Mancuca *erun* → Evenkice *eru*: (**erigi* değil), ya da Mongolca *huyula* “torba” → Mancuca *fula* (*fula-çan* “torbacık” sözcüğünde yaşamaktadır) → Evenkice *hula* (**hugula* değil). Öte yandan Evenkiceye Mancuca yoluyla girmeyen Mongolca sözcükler de vardır. Krş. örneğin Mongolca *uçuça* “sağrı” = Evenkice *uçuça-* “hayvana binmek” (**uç-* değil). Gerek Kuzey Tunguzcada, gerekse Güney Tunguzcada değişik Mongolca ödünçleme katmanları bulunmaktadır. Güney yolu olan Mongolca → Mancuca → Evenkice yanında bir de kuzey yolunun bulunmuş olduğu gösterilebilmektedir, krş. örneğin Mongolca *huraqa* “kement” → Evenkice *hurka* → Mancuca *xürka* (**fuça* değil; bu gerçek Mancuca bir gelişim olurdu). Yalnız Mancucayla Mongolca arasında ortak olan birçok sözcük bulunduğu gibi, yalnız Mongolcayla Kuzey Tunguzca (özellikle Evenkice) arasında ortak olan birçok sözcüğün bulunması da karakteristiktir. Buna karşılık yalnız Mongolcayla Merkezî Tunguzca (Nanayca ve Udehece) arasında ortak olan sözcük yoktur.

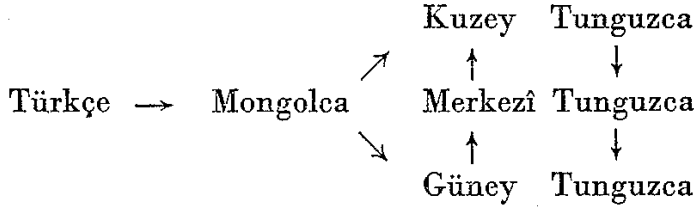
Konuyu bütünüyle ele alınca “Altay dillerinin akrabalığı” biçimindeki yalınkat şemayı bir yana bırakıp onun yerine şu kuralları koymamız gerekir :

a) Mongolcada birçok Türkçe ödünçleme katmanı bulunmaktadır. Mancucada birçok Mongolca ödünçleme katmanı, Evenkicede de birçok Mongolca ödünçleme katmanı bulunmaktadır.

b) Tunguzcada doğrudan doğruya Türkçeden geçmiş eski ödünçlemeler yoktur. Türkçe sözcükler yalnız Mongolca aracılığıyla Tunguzcaya girmiştir.

Merkezî Tunguzcada doğrudan doğruya Mongolcadan girmiş ödünçlemeler yoktur. Mongolca sözcükler daima ya Güney Tunguzca (Mancuca), ya da Kuzey Tunguzca (Evenkice) aracılığıyla Merkezî Tunguzcaya girmiştir.

c) Böylece şu dil coğrafyası şeması ortaya çıkar :

Bütün bunlar, yani ödünçleme yollarının belirlenmesi, katmanların belirlenmesi ancak Altay dillerinin akraba olduğu görüşünün tek yönlü at gözlüklerini çıkarıp gözlerimizi bütün gerçeklere çevirdiğimiz zaman mümkündür. Bu yapılnca Mancuca *nucan* gibi tipik bir Mongolca ses gelişimi gösteren ve pekala ödünçleme olabilecek bir sözcük akrabalık için kanıt olarak gösterilmeyecektir.

1. SIR GERARD CLAUSON'un yöntemi yalnızca niceliğe dayandığı için çok basit bir yöntemdi. Yalnızca niceliğe dayanan bir sözcük sayılması (lexikostatistik) yöntemiyle dil akrabalığı ne kanıtlanabilir, ne de yadsınabilir. Bu noktada sayın meslektaşlarımız AKSAN ve LİGETİ bütünüyle haklıdır.

2. Bu saptamaya bir ek yapmamız gerekir : Niceliğe dayanan yöntemle niteliğe dayanan bir çözümleme ekleyecek olursak, yani ana temel sözcüklerle yan temel sözcükleri ayırt edecek olursak sözcük sayılması yöntemi (lexikostatistik) pekala başarıyla kullanılabilir.

3. Bu yöntemi yukarıda açıklanan biçimiyle incelikli olarak kullandığımızda Altay dilleri arasındaki ortak sözcüklerin akrabalığı değil, ana diller arasındaki ödünçlemeleri gösteren kanıtlar olduğu görülür. Şu da var ki, ana diller arasındaki ödünçlemeler akrabalık ilişkisinin çok benzeyen bir tablo oluşturmaktadır.

Altay dillerindeki temel sözcüklerin birbirlerine uymadığına daha 1820 yılında dikkati çekmiş olan JEAN-PIERRE RÉMUSAT'ın haklı olduğu kanısındayım (les mots qui ... constituent le fond des idiomes). Daha doğrusu: Altay dilleri arasında ana temel sözcükler ortak değildir. Bu dillerdeki ortak sözcüklerin, Altay halkları arasında kültür bakımından en yaratıcı durumda olan Türklerin dilinden öteki dillere geçtiğini ileri sürmüş olan RÉMUSAT'ın bu düşüncesine de katılmaktayım, Altayca ortak sözcükler diye adlandırılan sözcükler, gerçekte Türklüğün en eski yüksek kültür düzeyini gösteren kanıtlardan başka bir şey değildir.

Çeviren: SEMİH TEZCAN